

VITAL CUINET'E GÖRE KARADENİZ BÖLGESİNİN NÜFUSU

Arş.Gör. İbrahim TELLİOĞLU*

"Şimdilerde çokça duyduğumuz bir sözcük, eğitim ve kültürümüzün özellikle Avrupa merkezli karakteri olarak tanımlanan yönünün sona ermesi ve yerini birçok kültüre dayanan bir anlayışa bırakması gerektiği düşüncesini ifade eden çokkültürlülük kavramıdır. Çokkültürlülük düşüncesi kendi başına mükemmeldir ve Avrupa ile Batının büyük geleneğine birçok bakımdan uymaktadır." ifadesi ile çokkültürlülük hakkındaki görüşlerini belirten ünlü tarihçi Bernard Lewis, sözlerine şöyle devam etmektedir : "Merak, ilgi ve saygı dolu bir yaklaşımla yabancı kültürleri incelemeye ilk kez yönelen ve uzun yıllar bu tutumu tek başına sürdüren, ayrıca tarihe gömülü uygarlıkları açığa çıkararak ve unutulmuş metinleri çözerek yabancı kültürlerin tanınmasına ve kendilerini anlamasına büyük bir katkıda bulunan, herşeye rağmen, Batı dünyasıydı."¹ Düşünürün "batı dünyasının yabancı kültürleri inceleme konusundaki üstünlüğü" tespitine katılmakla birlikte, bu uygarlıkların tanınmasına yaklaşım sebebi olarak gösterilen merak, ilgi ve saygı anlayışlarının ne ölçüde temel gaye edinildiğini tartışabiliriz; özellikle tek bir kültür potasında şekillenmiş topluluklar üzerine araştırma yapılırken, çokkültürlülük bakış açısı ile Bernard Lewis'in çizdiği yaklaşım tarzının gösterildiğini söylemek iyi niyet sınırını aşar.

Vital Cuinet'in eseri, Türkiye üzerine hazırlanmış ilk dinî coğrafya çalışması olmakla birlikte, aynı zamanda Türkiye'nin etnik mozaik olduğu teorilerinin de ilk olarak ortaya atıldığı eserdir. Avrupa'da La Turquie D'Asie ile temeli atılan inanç coğrafyası çalışmalarında Anadolu'nun nüfusu hakkında başlayan tartışmalar ve iddialar, bu ekolün son temsilcisi Peter Andrews'in eserinde Türkiye'de 42 etnik grup olduğu safhasına kadar varmıştır.²

Cuinet ve çalışmasını değerlendirirken, aynı tür bir çalışmanın Türkiye'de hâlâ yapılmamış olmasının büyük bir ilmî boşluk doğurduğunu ve Türk fikir âlemini bu ekolün iddialarını sorgulama imkânından mahrum bıraktığını göz önünde bulundurmak gerekir. Bu

* İslâm Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Bernard Lewis, **Çatışan Kültürler** (nşr. Nurettin Elhüseyni), İstanbul 1996, 53.

² Bkz. Peter Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar** (nşr. M.Küptüşoğlu), İstanbul 1992.

sebepten Avrupa'da Cuinet ile başlayan ve Anadolu'nun inanç coğrafyası hakkında bilgi veren eserler ciddi bir şekilde tetkik edilmeli ve bu ekolün bakış açısının ne kadar "saygılı" olduğunun görülebilmesi için Osmanlı kayıtları ve tarihî verilerle karşılaştırılarak ilmlikleri ortaya konulmalıdır.

Cuinet'in verilerine göre Karadeniz bölgesinin nüfus durumunu inceleyeceğimiz bu çalışmada, yazarın verdiği bilgileri, hemen hemen aynı dönemle ilgili diğer bir materyal olan 1881-1882/1893 nüfus sayımı sonuçları ile karşılaştırarak Osmanlı Devleti'nin resmî kayıtları ile metod ve sonuçlar açısından mukayese etmeye çalışacağız.

Tablo 1: Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesinde Bulunan Sancakların Genel Nüfusları³

Sancak Adı	Sünni Müslüman	Şii Müslüman	Rum	Ermeni Gregoryan	Ermeni Katolik	Ermeni Protestan	Diğer *
Lazistan	138820	-	16000	5000	100	-	40(L.K.),40 (Y)
Trabzon	334975	-	91000	20000	1200	235	290
Samsun	214135	-	77000	17000	900	565	150(L.K.),250(Y)
Karahisan Şarki	25670	12830	20454	11046	1000	6000	-
Tokat	101200	50600	12681	21898	1281	4740	400(Y)
Amasya	132000	66000	11000	44000	1100	5500	-
Kastamonu	376984	-	8160	1262	-	-	-
Bolu	321645	-	3544	81	30	-	-
Sinop	128350	8834	314	-	-	-	2079(Ç)

Günümüzdeki idarî taksimata göre bugün Karadeniz bölgesinde bulunan yerleşim bölgeleri, Cuinet'in tasnifinde 4 vilayet ve 9 sancak içerisinde bulunmaktadır. La Turquie D'Asie'de Karadeniz'de yaşayan insanların dinî durumları, Osmanlı Devletinin genel nüfus sayımı sonuçlarına göre daha ayrıntılı olarak görülmekle birlikte, Cuinet'in yaptığı metodolojik hataların hiç birisi Osmanlı istatistiklerinde yoktur. Cuinet Müslümanları Sünni-Şii, Ermenileri Gregoryan, Katolik ve Protestan olarak gruplandırırken, Osmanlı Devletinin nüfus sayımlarında Müslümanlar ve Ermeniler birer hanede gösterilirken, Katoliklerin ve Protestanların etnik menşeleri belirtilmemiştir. Bu tasniflendirmeye göre Cuinet daha detaylı bir çalışma yapmış olarak görülmekle birlikte, Sünni-Şii olarak ayırdığı Müslüman nüfusu her bölgede aynı şekilde tasnif etmemesi metod eksikliğidir; yazar mezhep ayırımına girecekse ya her yerde aynı metodu kullanmalı, ya da hiç bir yerde Müslümanları mezhebî açıdan tasniflendirmeyerek çalışmasını ilmi bir disiplin içerisinde düzenlemeli idi. Oysa Osmanlı istatistikleri

³ Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie*, I, Paris 1892; IV, Paris 1894.

* Yahudi(Y), Latin Katolik(L.K.), Kiptî(K), Çingene(Ç).

Cuinet gibi hem etnik hem de mezhebî bir ayrıma gitmemiş, sadece din mensuplarının sayılarını tasnife tâbi tutmuştur. Genel nüfus sayımı sonuçlarını hakkında etnik durumu yansıtmadığı şeklinde eleştiri getirilse bile, bu sayım tasniflemesinde Cuinet'te görülen metot hatalarının hiçbirine rastlanmaz.⁴ Ayrıca sayım sırasında Osmanlı vatandaşı olup sayım bölgesinde misafir bulunan şahıslar Yabancı Vatandaş olarak gösterilmiştir.⁵

Tablo 2: 1881-1882/1893 Genel Nüfus Sayımına Göre Karadeniz Bölgesindeki Sancakların Toplam Nüfusları⁶

Sancak Adı	Müslüman Kadın/Erkek	Rum Kadın/Erkek	Ermeni Kadın/Erkek	Katolik K/E	Yahudi K/E	Protestan K/E	G.Müslim Çingene
Lazistan	63887/71651	308/385	22/27	-	-	-	-
Trabzon	209078/223286	30365/35165	10434/11789	588/621	-	187/193	-
Samsun	101558/108635	30554/34094	8369/9659	41/23	-/5	218/247	-
K. Şarki	48366/54309	6352/7677	8041/9055	-	-	-	-
Tokat	78729/87182	3894/4047	6857/7828	370/351	104/105	16/21	-
Amasya	87514/92232	5668/5696	7544/7981	150/152	-	562/596	-
Kastamonu	173756/173730	3772/3763	356/404	-	-	-	-
Bolu	139620/148836	614/733	667/779	-/36	-	-	-
Sinop	53611/57913	2645/2715	123/150	-	-	-	894/971

Her iki tabloda verilen rakamları karşılaştırdığımızda ise, Osmanlı istatistikleri sancaklar genelinde 1973893 Müslüman, 178447 Rum, 90085 Ermeni, 2332 Katolik, 214 Yahudi, 2040 Protestan, 1865 Müslüman olmayan Çingene ve 75 yerli olmayan Osmanlı vatandaşı olduğunu belirtirken, Cuinet, 1912043 Müslüman, 240153 Rum, 120287 Ermeni Gregoryan, 5611 Ermeni Katolik, 17040 Ermeni Protestan, 190 Latin Katolik, 690 Yahudi, 2079 Kiptî-Çingene ve 290 da kimliğini belirtmediği diğer dinlere mensup vatandaş yaşadığını iddia etmiştir. Her iki kaynak arasında Cuinet'in verdiği rakamlar 1881-82/1893 sayım sonuçlarından Müslüman nüfus haricinde fazla çıkmaktadır. Sayısal farklılık itibarı ile Müslüman sayısı sayım sonuçlarında Cuinet'ten % 3.2 oranında 61850 kişi fazladır; Rum nüfusunda %25.7 oranında 61706, Ermeni nüfusunda % 25.1 oranında 30202, Katolik nüfusunda % 66.5 oranında 3729, Yahudi nüfusunda % 69 oranında 476, Protestan nüfusunda % 835 oranında

⁴ bkz. Tablo 2.

⁵ Kemal H. Karpat, **Ottoman Population 1830-1914**, Madison 1985, 136-140. Yaptığımız tabloyu en anlaşılır şekle getirebilmek için, hanesinde çok az kişi bulunan bu grubu dipnotta vermeyi uygun bulduk. Sayım bölgelerindeki misafir Osmanlı vatandaşları, Samsun 2/7, Tokat 20/20, Amasya 5/20, Bolu -/1.

⁶ Karpat, 136-140.

15000, Kıptî-Çingene nüfusunda % 111 oranında 214 kişilik bir fazlalık görülmektedir.

Her iki kaynaktaki nüfus miktarı arasında bu kadar farklılık görülmesi, birinin verdiği bilgilerin güvenilir olmadığını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin yaptırdığı nüfus sayımı sonuçları, devletin İslâm nüfusunun miktarını askerlik bakımından, Hristiyan nüfusun sayımını da vergi bakımından öğrenmek istediğini yansıtır;⁷ oysa Cuinet'in böyle bir zarureti yoktur. Genel nüfus sayımında İslâm nüfusun fazla gösterilmesi, toplanması gerekenden fazla bir asker sayısı ortaya çıkması, tam tersine Hristiyan nüfusun az gösterilmesi de, tahmin edilenden az vergi toplanması gibi askerî ve iktisadî bakımından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. La Turquie D'Asie'da Müslüman nüfusun genel nüfus sayımı sonuçlarına yakın olmakla birlikte gayri-müslim nüfusun özellikle fazla gösterilmesi, Cuinet'in yaklaşımının saygı ve iyi niyet sınırını aştığını gösterir.

Tablo 3: Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesindeki Kazaların Toplam Nüfusları.

Kaza Adı	Sünni Müslüman	Şii Müslüman	Rum	Ermeni Gregoryan	Ermeni Katolik	Ermeni Protestan	Diğer *
Trabzon mrk.k.	19500	-	8200	6000	-	-	1300(Yabancı)
İirebolu	35000	-	5400	600	-	-	-
Giresun mrk.k.	51704	-	11884	938	-	-	-
Samsun mrk.k.	5000	-	6000	3000	-	-	2000
Ünye	25000	-	8000	7000	-	-	-
İspir	32981	-	75	2750	88	-	185
Bayburt	46812	-	589	10579	-	-	333
Şarki Karahisar	6000	3000	5000	3000	300	1500	-
Hamidiye	5000	2500	3900	2100	200	1200	-
Koyulhisar	4890	2500	3852	1982	168	1100	-
Alucra	4880	2230	3951	1964	162	700	-
Tokat mrk.k.	41250	20625	5159	13266	440	1760	400(Y)
Erbaa	20000	10450	2613	6651	316	870	-
Zile	28600	14300	3575	8789	385	1551	-
Niksar	10450	5225	1334	3192	140	559	-
Amasya mrk.k.	32000	16000	3000	11000	240	1400	-
Merzifon	16000	8000	1200	5000	120	700	-
Veziroğlu	13000	6500	1000	3000	120	500	-
Osmançık	13000	7000	980	7300	120	540	-
Gümüşhacıköy	11670	5335	940	6370	112	530	-
Mecitözü	12500	6200	920	2000	118	450	-
Lâdik	21330	10665	2000	7330	160	930	-
Havza	12500	6300	960	2000	110	450	-
Sinop mrk. kaza	46291	-	7347	314	-	-	-

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara 1983, 155-156.

* Yahudi(Y), Latin Katolik(L.K.), Kıptî(K), Çingene(Ç).

Boyabat	49183	-	91	-	-	-	2079(K)
Kastamonu mrk.	21976	-	1834	429	-	-	-
İnebolu	64568	2258	200	-	-	-	8(Y)
Safranbolu	54305	-	3795	-	-	-	-
Tosya	33706	-	569	113	-	-	-
Araç	35985	-	15	-	-	-	-
Taşköprü	41194	-	59	484	-	-	-
Daday	43709	-	12	192	-	-	-
Cide	40245	-	55	6	-	-	-
Bolu mrk. kaza	50815	-	1158	380	16	-	-
Ereğli	41186	-	1242	-	-	-	-
Bartın	51572	-	747	-	-	-	-
Göynük	18559	-	16	-	-	-	-
Gerede	45036	-	143	9	30	-	-
Düzce	34529	-	90	72	-	-	-
Medrese	30461	-	-	-	-	-	-
Hamidiye	51187	-	359	-	-	-	-

Cuinet, kazaların nüfuslarının anlattığı bölümde de, genel nüfus taksimatını yaptığı bölümlerde düştüğü metot hatasını devam ettirmektedir. Trabzon Vilayeti Lazistan Sancağını incelediği bölümde sancağa bağlı kazaların ve nahiyelerin ismini zikreden yazar, bu birimlerde yaşayan nüfus hakkında hem sayısal olarak hem de burada yaşayanlar hakkında malumat vermemiş, sadece sancağın genel nüfusundan bahsetmiştir.⁸ Trabzon Sancağına bağlı Sürmene kazasının nüfusu hakkında da muğlak ifadeler kullanan Cuinet, kaza genelinde aşağı yukarı 35000 kişinin yaşadığını belirtmiş ve bu nüfusun 1/4'ünün Grek Ortodoks, az miktarının Ermeni, geri kalanının Müslüman Laz olduğu gibi kesinlikle ilmîlik boyutunda olmayan değerlendirmeler yapmıştır.⁹ Akçaabat'ın nüfusu hakkında bilgi vermeyen yazar, Sürmene'yi anlatırken kullandığı yüzeysel ifadeyi Vakfikebir ve Görele için de kullanmış ve Vakfikebir kazası genelinde 17650, Görele kazası genelinde de 30000 kişinin yaşadığını belirtmiştir.¹⁰

Nüfusun dinî durumunu açıklarken yukarıda gösterilen hataların yanı sıra, Ordu kazasını anlatırken daha farklı bir metot kullanan Cuinet, kazanın beş nahiyesini isim olarak zikrettikten sonra, kaza genelinin nüfusunu dinlere göre değil cinsiyete göre tasniflemiştir. Bu ayrıma göre kazanın tamamında 105794 kişi yaşarken, Ordu nahiyesinde 16415 erkek 15681 kadın, Perşembe nahiyesinde 8643 erkek 8566 kadın, Polaman nahiyesinde 6946 erkek 6383 kadın, Sulubey nahiyesinde 5674 erkek, 5494 kadın, Hapsaman nahiyesinde 6748

⁸ Cuinet, I, 119.

⁹ Cuinet, I, 46.

¹⁰ Cuinet, I, 48.

erkek 6577 kadın, Aybastı nahiyesinde 5461 erkek 5206 kadın toplam 49887 erkek, 47907 kadın yaşamaktadır.¹¹ Kaza genelindeki nüfusu bu şekilde ayıran Cuinet, Ordu kaza merkezini anlattığı bölümde tekrar eski metoduna dönerek 5923 nüfusun 240'ünün Protestan, 1703'ünün Ermeni, 913'ünün Müslüman, 3067'sinin Rum olduğunu belirtmiştir.¹² Yazar Kastamonu ve Bolu sancaklarının toplam nüfusunu verirken tekrar metodunu değiştirerek din mensuplarını mezheplerine göre değil, cinsî durumlarına göre tasnif etmiştir. Bu ayrıma göre Kastamonu sancağında yaşayan 386406 kişiden 194543 erkek 182441 kadın olmak üzere 376984'ü Müslüman, 4176 erkek 3984 kadın olmak üzere 8160'ı Rum, 682 erkek 580 kadın olmak üzere 1262'si Ermeni Gregoryan'dır.¹³ Bolu sancağında yaşayan 325300 kişinin ise 165947 erkek 155698 kadın olmak üzere 321645'i Müslüman, 2070 erkek 1474 kadın olmak üzere 3544'ü Rum, 81'i erkek Ermeni Gregoryan, 30'u Ermeni Katolik'tir.¹⁴

Canik Sancağının anlatıldığı bölümde ise sancağın kazalarını isim olarak zikreden yazar, merkez kaza ve Ünye dışındaki kazaların nüfusları hakkında ayrıntılı bilgi vermemiş, sadece Çarşamba'da 15000, Terme'de 25300, Fatsa'da 28200, Bafra'da 40000 kişinin yaşadığını belirtmiştir.¹⁵

Tablo 4: 1881-1882/1893 Genel Nüfus Sayımına Göre Karadeniz Bölgesindeki Kazaların Toplam Nüfusları ¹⁶

Kaza Adı	Müslüman Kadın/Erkek	Rum Kadın/Erkek	Ermeni Kadın/Erkek	Katolik K/E	Yahudi K/E	Protestan K/E
Trabzon mrk. k.	37091/42038	13027/14561	4440/5106	588/621	-	41/51
Tirebolu	16622/17607	2659/3213	232/281	-	-	-
Giresun	27877/28907	5118/6251	610/629	-	-	-
Samsun mrk. k.	15502/17917	15297/17628	454/709	41/23	-/5	25/23
Çarşamba	22648/24913	1497/1617	4670/5105	-	-	193/224
Ünye	21348/21960	1781/1914	1662/1973	-	-	-
Fatsa	13739/14156	706/946	354/448	-	-	-
Terme	9085/9953	205/223	763/878	-	-	-
Bafra	19200/19736	11068/11766	466/546	-	-	-
Ordu	39596/40175	4702/5696	3586/3966	-	-	146/142

¹¹ Cuinet, I, 79.

¹² Cuinet, I, 86.

¹³ Cuinet, IV, 411.

¹⁴ Cuinet, IV, 411.

¹⁵ Cuinet, I, 107-108, 117. Cuinet'in genel tasnifi dışında gruplandığı bu sancak ve kazalar, tablo 1 ve 3'te umumî ayrıma uygun olmadıkları için alınmamışlardır.

¹⁶ Karpat, 136-140.

Görece	14584/14889	331/337	99/82	-	-	-
Vakfikebir	9080/9305	-	29/27	-	-	-
Akçaabat	19062/19742	1838/1997	1367/1591	-	-	-
Sürmene	15003/20926	2339/2624	71/107	-	-	-
Of	30163/29697	351/446	-	-	-	-
Rize	31595/41154	308/333	-	-	-	-
Pazar (Atina)	17246/16192	-	20/22	-	-	-
Hopa	15046/14305	-/52	2/5	-	-	-
İspir	14563/15588	-/1	1100/1199	42/37	-	-
Bayburt	20030/22797	280/375	4557/5098	-	-	-
Karahisar Şarkı	9500/9921	3814/4698	3491/3627	-	-	-
Koyulhisar	7791/8576	279/314	24/25	-	-	-
Alucra	10765/11391	202/206	-	-	-	-
Tokat mrk.k.	30818/34526	1079/1088	4277/4921	370/351	104/105	16/21
Erbaa	17329/18346	1843/1855	790/851	-	-	-
Zile	23011/25447	26/23	964/1054	-	-	-
Niksar	7571/8863	946/1081	826/1002	-	-	-
Amasya mrk.k.	18335/18835	678/736	3030/3134	10/13	-	64/66
Merzifon	9171/9616	74/89	2528/2789	140/139	-	258/301
Veziroköprü	13284/16142	928/932	487/507	-	-	119/95
Osmancık	8594/8997	-/3	26/19	-	-	-
Gümüşhacıköy	9938/10309	1045/1104	1286/1314	-	-	70/80
Mecitözü	15992/15547	80/72	63/69	-	-	51/54
Lâdik	5477/5789	1000/994	85/94	-	-	-
Havza	6723/6907	1863/1766	39/55	-	-	-
Sinop mrk.k.	19519/20735	2048/2015	123/150	-	-	-
Ayancık	13960/14629	575/638	-	-	-	-
Boyabat	20132/22549	22/62	-	-	-	-
Kastamonu mrk.	28107/26288	813/782	261/300	-	-	-
İnebolu	29678/29004	739/758	9/8	-	-	-
Safranbolu	24070/25127	1658/1668	-	-	-	-
Tosya	16288/16731	256/255	-	-	-	-
Araç	15878/17253	-	-	-	-	-
Taşköprü	19564/20075	300/296	-	-	-	-
Daday	20734/19714	6/4	86/96	-	-	-
Cide	19437/19538	-	-	-	-	-
Bolu mrk. kaza	21632/21034	-/17	397/428	-	-	-
Ereğli	15926/17981	363/372	-	-	-	-
Bartın	24284/25535	200/180	95/100	-/13	-	-
Göynük	8377/7762	2/9	-	-/23	-	-
Gerede	20174/19130	27/97	-/7	-	-	-
Düzce	14497/16015	22/58	13/52	-	-	-
Hamidiye	21389/28231	-	162/192	-	-	-
Mudurnu	13341/13148	-	-	-	-	-

Her iki tablo karşılaştırıldığında, Samsun, Trabzon ve Lazistan sancaklarına bağlı kazaların Cuinet'in tablosunda yer almadığı görülecektir. Bu yerleşim merkezleri hakkında muğlak ifadeler kullanan Cuinet, Lazistan sancağında olduğu gibi bazen sancak

nüfusunu verirken bu nüfusun kazalara dağılımını vermemiş,¹⁷ Terme kazası örneğinde görüldüğü gibi bazen kazaların genel nüfusunu verirken dinî ayırım yapmamış,¹⁸ Sürmene kazası örneğinde görüldüğü gibi bazen de kazanın nüfusunu ve dinlere göre dağılımını "aşağı-yukarı" gibi ilmî olarak sayılamayacak bir üslupla anlatmıştır.¹⁹ Yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı, Çarşamba, Fatsa, Terme, Bafra, Ordu, Görele, Vakfikebir, Akçaabat, Sürmene, Of, Rize, Pazar ve Hopa ilçeleri 1881-82/1893 sayımının sonuç tablosunda olduğu halde, bu bölgelerden bahsederken genel metodunu takip etmeyen Cuinet'in verilerinde yer almamıştır. Bu kazaların tamamının Trabzon Vilayeti içerisinde olması, Cuinet'in bu bölge hakkındaki değerlendirmelerini geçersiz hale getirmektedir.

Vital Cuinet'in Karadeniz bölgesinin nüfusu hakkındaki görüşlerinden bahsettiğimiz bu çalışmada, metot ve sonuç açısından değerlendirdiğimiz La Turquie D'Asie eserinin ilmîlik seviyesini ortaya koymaya çalıştık. Osmanlı Devletinin nüfus sayımları ile aynı materyal üzerine hazırlanan bu eser, metot itibarı ile bu devletin resmî kayıtlarının ilmîlik seviyesine ulaşamamıştır. Eserinde genel bir metot kullanmayan Cuinet, Karadeniz bölgesinde yaşayan insanları bazen dinlerine ve mezheplerine, bazen cinsî durumlarına göre tasnif ederken, bazen de sadece genel nüfusu vererek herhangi bir ayırım yapmamıştır. Metodolojik olarak büyük bir tutarsızlık içinde olan yazar, bizzat gördüğü yerler hakkında din ve mezheplere göre tasnif yaparken, muhtemelen ikinci elden bilgi aldığı bölgeler hakkında da kendisine gelen malumatın niteliğine uygun tasniflendirme yapmıştır. Ayrıca yazarın bazı bölgelerin nüfusunu anlatırken kullandığı "aşağı-yukarı", "tahminen" gibi muğlak ifadeler, La Turquie D'Asie eserinin ilmîliği konusundaki şüpheleri kuvvetlendirmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye hakkında hazırlanmış ilk inanç coğrafyası çalışması olması bakımından önem atfedilen ve nicelik bakımından devâsâ bir çalışma gibi görünen La Turquie D'Asie eserinin ilmîlikten ne derece uzak olduğu görülmektedir. Karadeniz bölgesinin nüfusu hakkındaki değerlendirmelerini Osmanlı Devletinin nüfus sayımı sonuçları ile karşılaştırdığımız bu eser, taraflı hazırlanmış ve bilimsel kaygıları olmayan bir çalışmadır. Bernard Lewis'in tarif ettiği iyi niyet ve saygı üslubunu aşan bu çalışmanın "Anadolu'nun etnik bir mozaik olduğu" iddialarına dayanak yapılması, Vital Cuinet'in eserinin olduğu kadar bu iddiaların da dayandığı ilmî zemini ortaya koymaktadır.

17 Cuinet, I, 119.

18 Cuinet, I, 107-108

19 Cuinet, I, 46.